

23888&title=RivenTinovoiEkonomikiZnizivsiaDo35-VidVvp. – Назва з екрана.

2. Петрик А. Низкий экономический рост – главный вызов для экономики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zn.ua/macrolevel/nizkiy-ekonomicheskij-rost-glavnyu-vyzov-dlya-ekonomiki-ukrainy-248099_.html. – Загл. с экрана.

3. Вадюхина Р. Р. Теневая экономика в России и ее криминальный характер [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. эконом. наук : 08.00.01 / Вадюхина Роза Рифовна ; Мин-во образования РФ ; Башкир. гос. ун-т. – Уфа, 2011. – Режим доступа: <http://economy-lib.com/tenevaya-ekonomika-v-rossii-i-ee-kriminalnyu-harakter.> – Загл. с экрана.

Шановалов О. О. – кандидат юридичних наук, докторант Національної академії внутрішніх справ;

Ніколаюк С. І. – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЛАТЕНТНИХ ЗЛОЧИНІВ

Тіньова економіка – це незаконна господарська діяльність фізичної або юридичної особи, спрямована на отримання доходу шляхом здійснення фінансово-господарських операцій без юридичного, фінансового оформлення та приховано від державних фіскальних органів.

Тіньову економіку називають кримінальною, невідображеною, незаконною, нелегальною, нерегламентованою, неофіційною, підпільною, протизаконною, скритою, тіньовою, фіктивною. Водночас сутність кожної із цих назв є однаковою та передбачає отримання доходів поза законодавчими нормами й облік фінансово-господарської діяльності.

Види тіньової економіки розрізняють залежно від її змісту. Так, друга тіньова економіка – це заборонена законом економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, яка приводить до прихованого перерозподілу раніше

створеного національного доходу. Із позиції суспільства загалом ця тіньова економіка не виробляє жодних нових товарів чи послуг: вигодами, які отримують від другої економіки, користуються одні люди за рахунок утрат інших осіб.

Сіра тіньова економіка – це дозволена законом економічна діяльність із виготовлення та реалізації звичайних товарів і послуг, яку не реєструють (переважно дрібний бізнес). На відміну від другої економіки, яка безпосередньо пов'язана з білою (офіційною) економікою, сіра економіка функціонує автономно. У цьому секторі виробники або свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи витратитися (ідеться про витрати, пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків тощо), або звітування про такий вид діяльності взагалі не передбачено.

Чорна тіньова економіка (економіка організованої злочинності) – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених і дефіцитних товарів та послуг. Це види діяльності, що цілком виключені з нормального економічного життя, оскільки вважаються несумісними з ним й такими, що його руйнують (наприклад, наркобізнес, грабунки тощо) [1, с. 167].

Також виділяють три структурні елементи тіньової економіки: неформальну, приховану і підпільну (кримінальну). Неформальна економіка – сегмент тіньової економіки, що виявляється в дозволений, але формально не зареєстрований, а отже, не включений до статистичної звітності економічній діяльності. Ця частина тіньової економіки в Україні відіграє роль амортизатора, оскільки створює робочі місця та виробляє товари, доступні для споживання найбільш вразливим верствам населення. Це той позитив, який у нестабільних політичних, економічних і соціальних умовах відкриває можливість для виживання найбільш вразливим верствам населення. Прихована економіка – легальна економічна діяльність, яка частково або зовсім не фіксується в статистичній звітності, а отже, через приховування доходів ухиляється від оподаткування. Ця частина тіньової економіки хоча й має аморальний характер, проте не криє загрози для суспільства. Вона є вимушеною, пов'язана з необхідністю виживання та розвитком власного бізнесу. Підпільна (кримінальна) економіка – це частина тіньової економіки, яка здійснюється навмисно, спрямована на

збагачення, має антисоціальний характер і більшою мірою є предметом дослідження правознавців [2, с. 51].

Поширення тіньової економіки створює сприятливі умови для використання органами державної влади легальних процедур для задоволення певних вузькокорпоративних інтересів. До конкурентної боротьби з цим явищем залучають органи виконавчої влади – від фіскальних органів до пожежного нагляду чи санітарних служб, які, виконуючи свої безпосередні службові обов'язки, або й маючи певні матеріальні «стимули», можуть сприяти усуненню небажаних підприємств з ринку шляхом виконання ними вимог чинного законодавства [3, с. 55].

Розвиток тіньової економіки можна вважати об'єктивним наслідком недостатньої ефективності економічної стратегії української держави й водночас чинником її подальшого занепаду. Проблема тіньової економіки виходить за межі суто правових відносин і має передусім макроекономічну природу. Так, основними системними наслідками тінізації економічної сфери є: утрата дієвості важелів грошово-кредитної політики через значний обсяг обігу гривневої та валютної маси, що не підпадає під регулювання засобами банківської системи; недієвість фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів; занепад соціальної сфери, поширення тіньової зайнятості, зростання диференціації доходів населення; зниження рівня нагромадження та втрата частини інвестиційного потенціалу суспільства, вилучення ресурсів із процесу суспільного відтворення; гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку через недостатній розвиток інвестування та неефективне відтворення людського капіталу. Таким чином, поширення тіньової економіки призводить до різкого зниження ефективності державної політики, ускладнення, а подекуди й неможливості регулювання економіки ринковими методами. Це змушує органи виконавчої влади звертатися до адміністративних інструментів регулювання, що, відповідно, слугує підґрунтям для поширення корупції, перешкоджає формуванню в Україні сучасної ринкової економіки, просуванню до участі в міжнародних організаціях [3, с. 203–204].

На мікрорівні негативні наслідки тінізації економіки виявляються в послабленні дієздатності суб'єктів господарювання можливостей до захисту їх прав власності й умов конкуренції через прозорі легальні механізми, у тому числі передбачені міжнародними економіко-правовими нормами. Це пов'язане як із

широким застосуванням самими суб'єктами «тіньового» інструментарію забезпечення власної конкурентоспроможності (отримання невиправданих податкових пільг чи інших преференцій, приховування частини прибутку, використання тіньової зайнятості, використання прихованих схем постачання та реалізації тощо), так і з використанням цього інструментарію фірмами-конкурентами, що ставить компанії, які працюють цілком легально, у не вигідне конкурентне становище. Отже, зазначені чинники зумовили наявність значної зацікавленості в існуванні тіньової економіки чотирьох груп суб'єктів:

1. Суб'єкти, які активно впливають на процес формування політики. Оскільки суб'єкти тіньової економіки, нагромадивши значні капітали, зацікавлені в подальшому розвитку власного бізнесу, можливого лише поза межами вимог чинного законодавства, вони концентруються навколо владних структур у пошуках можливостей реалізувати власні інтереси в спосіб прийняття чи коригування відповідних державних рішень. Подолання інтересів цієї групи видається досить складним, оскільки через зрощування державних і підприємницьких структур заходи щодо боротьби з тіньовими операціями часто (прямо чи опосередковано) сприяють конкуренції між різними тіньовими економічними угрупованнями. Водночас глобалізаційні процеси, що підвищують жорсткість вимог щодо прозорості ведення бізнесу компаніями, які працюють у конкурентному середовищі (досить показово це на прикладі умов виходу українських компаній на міжнародні фондові ринки), можуть прискорювати детінізацію бізнесу, принаймні великих компаній, зокрема їх перехід до цивілізованих форм мінімізації оподаткування.

2. Підприємці різного рівня, які вважають за доцільне частково чи в повному обсязі здійснювати операції поза межами чинного законодавства. Їх вплив на формування економічної політики є значно нижчим. Тому вони або потрапляють до сфери впливу та у цілковиту залежність від представників першої групи (зазвичай це стосується торговельно-посередницьких і фінансових структур), або використовують прогалини в законодавстві децентралізовано, на основі зв'язків із корумпованими державними чиновниками низової ланки та представниками кримінальної сфери.

3. Пересічні громадяни, які змушені поповнювати власні доходи за рахунок тіньової сфери. Це найчисленніша група,

можливості впливу якої навіть на місцеву владу є найменшою. Проте фактично сукупність її інтересів тісно переплетена з інтересами попередньої групи, хоча часто вона цього навіть не усвідомлює. Так, провадячи власний тіньовий бізнес, громадяни переходять до категорії підприємців, стикаючись зі специфічними для цієї групи проблемами, а також співпрацюють з різними напрямами з підприємствами, що функціонують у тіньовому секторі. Отримуючи «тіньову зарплату» як наймані працівники підприємства, що працює у тіньовій сфері, вони безпосередньо зацікавлені в подальшому продовженні тіньових операцій їх підприємства, яке навряд чи було б спроможне забезпечити таку саму зайнятість і рівень зарплати, працюючи офіційно. Подолання інтересу пересічних громадян до діяльності в тіньовій сфері за рахунок силових методів цілком можливе, проте створює загрозу суттєвого зниження реальних доходів населення та значного підвищення соціальної напруженості в суспільстві. Заохочення до детінізації зайнятості через реформування системи соціального захисту (передусім переходу до багаторівневого пенсійного та медичного страхування) є дієвішим заходом, проте може загострити конфлікт між працівниками та роботодавцями, оскільки суттєво підвищить вартість робочої сили для останніх.

4. Споживачі, які мають змогу за рахунок використання товарів і послуг, вироблених у тіньовому секторі, зменшити свої витрати. До такої споживчої поведінки їх спонукає низький рівень власних доходів, що зумовлює переважання міркувань ціни (дешевизни) продукції над міркуваннями її якості чи якості обслуговування. Наявність зазначеної зацікавленості сприяє стійкості «тіньової економіки» в Україні та суттєво обмежує державну політику детінізації [3, с. 204–205].

Подолання негативних наслідків тінізації економіки України покликані сприяти заходи щодо протидії цьому явищу. Ідеться, по-перше, про заходи щодо детінізації економіки: «амністія» капіталів некримінального походження, передусім тих, що стосуються інноваційної сфери й інших суспільно значущих секторів; запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності; звуження фінансової бази тіньового господарювання шляхом зниження рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально

підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу (освіта, підвищення кваліфікації тощо); реальне й радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері; упровадження наявних теоретичних розробок із виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідації виявлених схем і легалізації капіталу; обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів під час купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів і предметів розкоші); залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному господарюванню, та громадянського суспільства.

По-друге, доцільними є заходи щодо декриміналізації економіки: віднесення до переліку кримінальних злочинів «незаконного збагачення», що передбачено ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; розроблення комплексної теоретико-методичної бази визначення обсягів та протидії кримінальній і тіньовій активності; активізація участі в міжнародній системі протидії та легалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва [2, с. 51–52].

Список використаних джерел

1. Пожуєва Т. О. Вплив тіньової економіки на формування захищеності суб'єкта господарювання / Т. О. Пожуєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Вип. 1 (10). – С. 165-170.
2. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С. О. Баранов // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – № 3. – С. 47–55.
3. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – Київ : НІСД, 2009. – 336 с.